

Między Entre l'objectivité
przedmiotowością et la subjectivité:
a podmiotowością: l'intentionnalité
Intencjonalność dans la
w fenomenologii phénoménologie
francuskiej française

Redakcja naukowa / Sous la direction de
Andrzej Gielarowski, Robert Grzywacz

Akademia Ignatianum
Wydawnictwo WAM

Kraków 2011

Wstęp

Problematyka intencjonalności w ostatnich dziesięcioleciach jest szeroko dyskutowana, zwłaszcza na gruncie analitycznej filozofii umysłu i filozofii języka, oraz w szerszych dyskusjach, w związku z zagadnieniem możliwości naturalizacji świadomości. Upraszczając nieco sprawę, można powiedzieć, iż prowadzone badania mają na celu weryfikację możliwości sprowadzenia tego, co wydaje się specyficzne dla aktów mentalnych, do wyjaśnień z zakresu nauk kognitywnych: językoznawstwa kognitywnego, neurolingwistyki, psychologii poznawczej, neuropsychologii, neurobiologii itp.¹ Chodzi tu zatem o problem współzależności perspektywy podmiotowego doświadczenia, wyrażanego gramatycznie w pierwszej osobie, oraz obiektywnego podejścia naukowego, któremu gramatycznie odpowiada dyskurs trzecioosobowy. O ile pierwsze z tych ujęć jest charakterystyczne dla fenomenologii, o tyle została ona włączona we współczesną debatę na temat intencjonalności, prowadzoną w ramach paradygmatu analitycznego. Chociaż wciąż przeważają

¹ Por. W. Lyons, *Approaches to intentionality*, Clarendon Press, Oxford 2002 (1995¹); por. J.R. Searle, *Intentionality. An essay in the philosophy of mind*, Cambridge University Press, Cambridge 1983; por. D.C. Dennett, *Content and consciousness*, Routledge, London-New York 1986 (1969¹); por. idem, *The intentional stance*, MIT Press, Cambridge 1989 (1987¹); por. P. Jacob, *L'intentionnalité. Problèmes de philosophie de l'esprit*, Odile Jacob, Paris 2004.

na tym polu prace anglojęzyczne, podobne studia dostępne są również w języku francuskim i polskim². Prezentowana Czytelnikowi publikacja wpisuje się w tę współczesną dyskusję, poświadczając swoistość i nieredukowalność optyki pierwszoosobowej.

Z fenomenologicznego punktu widzenia intencjonalność nie jest jednym z wielu równorzędnych zagadnień. Jak stwierdza Emmanuel Lévinas w artykule z 1959 roku pt. *Ruina przedstawienia: „fenomenologia to intencjonalność”*³. Kwestia intencjonalności definiuje więc samo podejście fenomenologiczne. Dla nowożytnego odnowiciela tego pojęcia, Franza Brentano, intencjonalność stanowi podstawowe kryterium demarkacyjne odróżniające zjawiska psychiczne od fizycznych. W *Psychologii z empirycznego punktu widzenia* zauważa on, co następuje:

Każdy fenomen psychiczny charakteryzuje się tym, co średniowieczni scholastycy nazywali intencjonalną (lub też mentalną) inegzystencją pewnego przedmiotu, a co my – jakkolwiek nie całkiem jednoznacznie – nazwalibyśmy odniesieniem do pewnej treści, skierowaniem na pewien obiekt (przez który nie należy tu rozumieć czegoś realnego) lub immanentną przedmiotowością. Każde [zjawisko psychiczne] zawiera coś jako obiekt, chociaż nie każde w ten sam sposób. W przedstawieniu coś jest przedstawiane, w sądzie – uznawane lub odrzucane, w miłości kochane, w nienawiści nienawidzone, w pożądaniu pożądane itd.⁴

Do tego znaczenia pojęcia intencjonalności nawiązuje twórca fenomenologii, Edmund Husserl, gdy uznaje ją za „naczelny temat fenomenologiczny” i za wyróżnik uściślający rozumienie świadomości. Jako „istotna właściwość sfery przeżyciowej w ogóle” rozstrzyga ona o tym, że owe przeżycia są „świadomością czegoś (*von etwas*)”⁵.

² Por. *Phenomenology and philosophy of mind*, red. D.W. Smith, A.L. Thomasson, Clarendon Press, Oxford 2005; por. *L'intentionnalité en question. Entre phénoménologie et recherches cognitives*, red. D. Janicaud, Vrin, Paris 1995; por. J. Benoist, *Les limites de l'intentionnalité. Recherches phénoménologiques et analytiques*, Vrin, Paris 2005; por. R. Piłat, *Doświadczenie i pojęcie. Studia z fenomenologii i filozofii umysłu*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2006.

³ E. Lévinas, *Odkrywając egzystencję z Husserlem i Heideggerem*, tłum. E. Sowa, IFiS PAN, Warszawa 2008, s. 131.

⁴ F. Brentano, *Psychologia z empirycznego punktu widzenia*, tłum. W. Galewicz, PWN, Warszawa 1999, s. 126.

⁵ E. Husserl, *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii*, ks. I, tłum. D. Gierulanka, PWN, Warszawa 1975, s. 263-264.

Właśnie to „bycie czymś” (ang. *aboutness*), właściwe aktom świadomości reprezentowanie przez stany mentalne czegoś innego od nich samych, stanowi sedno wewnętrznego otwarcia podmiotowości na to, co ją samą przekracza – czy będzie to otwarcie na przedmiotowość, czy na inny podmiot, czy na coś, co nie jest ani jednym, ani drugim.

Jeżeli jednak przyjmie się, że intencjonalność jest zasadniczo powiązana z fenomenologią w klasycznym jej wydaniu, to rozwój tej ostatniej można w znacznej części postrzegać jako historię jej „herezji”⁶. Co więcej, sama struktura dzieła Husserla pociąga za sobą brak jakiejś jednej „ortodoksji”, a tym samym umożliwia jego spadkobiercom kroczenie drogą otwartych, lecz porzuconych przez Mistrza możliwości. Tak też ma się rzecz z fenomenologią francuską, z takimi jej przedstawicielami jak Maurice Merleau-Ponty, Emmanuel Lévinas, Jean-Paul Sartre, Michel Henry, Jean-Louis Chrétien, Jean-Luc Marion czy Henry Maldiney. Intencjonalność natomiast jawi się jako uprzywilejowany temat dla badania zarówno ciągłości, jak i przekształceń w łonie podejścia fenomenologicznego, aż po zakwestionowanie samej wyjściowej idei, w imię „fenomenologii nieintencjonalnej”⁷. Ponadto godna uwagi wydaje się specyficznie francuska konfrontacja fenomenologii i filozofii refleksji. Przybiera ona dwojaką postać: u Gabriela Marcela i Jeana Naberta staje się filozofią konkretnego podmiotu, z kolei w myśli Paula Ricoeura uzyskuje rozwinięcie hermeneutyczne, zrywające z bezpośredniością naoczności.

Cały obszar tej bogatej problematyki, ukazującej nowe dziedziny zastosowań fenomenologicznych poszukiwań – czemu dają wyraz teksty zamieszczone w przedstawianej Czytelnikowi książce – można objąć jedynie za pomocą bardzo ogólnych kategorii: przedmiotowości i podmiotowości, oraz tego, co się sytuuje pomiędzy lub poza nimi. Stąd tytuł niniejszej publikacji zawierającej studia poświęcone tematyce intencjonalności w fenomenologii francuskiej.

Układ prezentowanych poniżej artykułów odzwierciedla próbę przejścia od refleksji nad znaczeniem i granicami stosowności

⁶ Por. P. Ricoeur, *À l'école de la phénoménologie*, Vrin, Paris 2004 (1986¹), s. 182 (s. 156). Por. I. Poma, *Le eresie della fenomenologia. Itinerario tra Merleau-Ponty, Ricoeur e Levinas*, Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli 1996.

⁷ Por. M. Henry, *O fenomenologii*, tłum. M. Drwięga, IFiS PAN, Warszawa 2007, s. 145-163.

paradygmatu intencjonalnego, poprzez rozmaite jego korekty w zależności od dziedziny, w której prowadzone są dociekania, do racjonalnego przybliżenia tego, co zasadniczo przekracza perspektywę skończonego podmiotu. Dwa pierwsze teksty zdają sprawę z konfrontacji, jakim została poddana fenomenologia Husserla – najpierw z tej, do której doszło w jej spotkaniu z filozofią refleksji, a która zaowocowała myśleniem zwróconym na konkretny podmiot, a następnie z tej wynikłej z krytyki samej intencjonalności jako istotnej dla podejścia fenomenologicznego. Kolejne dwa teksty podejmują tematykę cielesności – wraz z jej konsekwencjami dla pojmowania intencjonalności – z odmiennych punktów widzenia: etycznego i metafizycznego. Dwa dalsze artykuły penetrują teren doznaniowości i sztuki. Z kolei trzy następne studia stanowią próbę „myślenia więcej”, otwierając nowe horyzonty dla związku fenomenologii z filozofowaniem o inności, z teologią czy chrześcijaństwem. Wreszcie hermeneutyczne rozważania wyrosłe z fenomenologii poruszają zagadnienia nadziei, a także śmierci rozpatrywanej z punktu widzenia pamięci i wybaczenia.

Autorzy, których prace składają się na niniejszą publikację, są związani z różnymi ośrodkami akademickimi. Paul Gilbert jest profesorem Wydziału Filozoficznego Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie. Paryski Instytut Katolicki reprezentują Jérôme de Gramont i Jean-François Petit. Agata Zielinski naucza filozofii na Wydziale Medycznym Uniwersytetu w Nancy oraz w paryskim Centre Sèvres, z którym związana jest również Marguerite Léna. Do różnych środowisk uniwersyteckich przynależą także polscy autorzy: Tadeusz Gadacz (Instytut Filozofii i Socjologii PAN i Wydział Humanistyczny krakowskiego Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN), Wojciech Starzyński (IFiS PAN), Monika Murawska (Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie), Karol Tarnowski (Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie), Andrzej Gielarowski i Robert Grzywacz (Akademia Ignatianum w Krakowie).

Mamy nadzieję, iż trafiająca do rąk Czytelnika książka przyczyni się do poszerzenia zainteresowania badaniami fenomenologicznymi oraz perspektywami, jakie otwierają one we współczesnej debacie na temat intencjonalności.

Andrzej Gielarowski i Robert Grzywacz